

УДК 340.12+342.7](477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.1.03>

Сергій Сергійович Полесов,

Харківський національний університет внутрішніх справ (аспірант);

<https://orcid.org/0009-0009-2936-1030>,

e-mail: pfpolesov@ukr.net

СУТНІСТЬ І ПРИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОГО ДОСВІДУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті доведено, що соціальна держава наділена низкою важливих правових ознак і характеристик, які можна виокремити на підставі системного аналізу конституційних норм. Концепт соціальної держави подано в Конституції України у гранично узагальненій формі, без конкретизації проявів соціальної держави, її ознак, функцій, завдань тощо. Показано, що наявна модель соціальної держави як константна і визначальна юридична характеристика держави Україна зараз не є сталою в конституційному сенсі, вона потребує свого розвитку і зміцнення.

Ключові слова: Конституція України, соціальна держава, демократична держава, правова держава, соціальні права громадян, соціальна політика, Конституційний Суд України.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

У сучасній науці спостерігається певна парадоксальність слововживання термінопоняття «соціальна держава». Вона полягає в тому, що частота його використання на правовому та політичному рівнях не підкріплюється єдністю розуміння її сутності й призначення. Це часто пояснюється поліджерельністю та методологічною «строкатістю» наукових тлумачень соціальної держави, породжених різними науковими дисциплінами, в межах яких вони опрацьовуються, та певною політизацією ще не належною мірою усталеного наукового слововжитку, адже цьому поняттю (природно, з політичних позицій) надаються ледь не діаметрально протилежні значення й інтерпретації. Отже, у цілому закономірним є висновок, що «соціальна держава – це фундаментальне і, разом з тим, одне з найбільш невизначених правових понять» [1, с. 25].

Стан дослідження проблеми

Термін «соціальна держава» (*Der Sozialstaat*) виник у Німеччині у другій половині XIX ст. і пов'язується з іменами Л. фон Штайна, А. Вагнера, Р. Гнейста, Т. Мейера, Ф. Тьонніса, М. Вебера, які вважали, що така держава покликана гарантувати добробут своїм

громадянам. У подальшому спроби практичної апробації концепції соціальної держави пов'язуються з діяльністю німецького канцлера О. фон Бісмарка наприкінці XIX ст. і з періодом так званої Веймарської республіки в Німеччині (1919–1933), коли ідеї соціальної держави набули юридизованого вираження в перших досвідах формування й реалізації соціального законодавства.

У другій половині XX ст. концепцію соціальної держави остаточно перестали сприймати як суто німецький інтелектуальний і науково-правовий «винахід», вона стала справді універсальною з огляду як на її поширення в різних державах, так і на ступінь наукового осмислення правознавцями, економістами й політологами різних країн.

Найбільшою увагою з початку XXI ст. у зарубіжній науці користуються ті аспекти, що зумовлюють виокремлення й типологізацію різних моделей соціальної держави, а так само й ті, що присвячені аналізу систем соціального забезпечення, їх економічних і соціальних засад, структур і функцій, вивченню чинників і наслідків розвитку та трендів еволюції соціальної держави в сучасних умовах. Такі дослідження зарубіжних учених мають здебільшого міждисциплінарний характер та, відповідно, вирізняються порівняно незначною акцентуацією на суто юридичних складових соціальної держави, які тісно інтегровані в системи соціального забезпечення.

У сучасній українській юриспруденції ступінь опрацювання проблематики сутності соціальної держави є порівняно нижчим, аніж у зарубіжній науці, що зумовлено тривалою відсутністю (принаймні до початку 1990-х рр.) умов для незалежного наукового пошуку в цій сфері. Зараз можна виокремити доробок вітчизняних фахівців, які досліджують соціальну державу в теоретико-правовому та галузевому (переважно конституційно-правовому й адміністративно-правовому) аспектах [2, с. 16]. Аналіз численних публікацій дає підстави погодитися з висновком про те, що з-поміж досліджень вітчизняних учених-юристів саме теоретико-правові розробки проблематики соціальної держави є пріоритетними [3, с. 4].

Мета і завдання дослідження

Метою статті є теоретико-правове дослідження сутності та призначення соціальної держави на прикладі правового досвіду сучасної України. З урахуванням визначеної мети поставлено такі *завдання* репрезентованої статті: 1) розкрити концепт соціальної держави як один з ключових елементів конституційної ідентичності України; 2) показати сутнісний зв'язок між існуванням соціальної держави й функціональним призначенням Конституції України.

Наукова новизна дослідження

Визначено та розкрито низку важливих правових ознак і характеристик соціальної держави, які можна виокремити на підставі

системного аналізу конституційних норм, де концепт соціальної держави безпосередньо згаданий.

Виклад основного матеріалу

Відправним пунктом для пізнання сутності соціальної держави в Україні закономірно вважається конституційний рівень аналізу [4, с. 102]. У контексті Конституції України йдеться про соціальну державу, наділену низкою важливих правових ознак і характеристик, які можна виокремити на підставі системного аналізу конституційних норм, де концепт соціальної держави безпосередньо згаданий:

- це така держава, соціальний характер якої констатується як наявний, присутній, зафіксований у конституційно-правовій площині, інституціалізований на найвищому юридичному рівні;

- цей концепт віднесено до основоположних юридичних (конституційно-правових) характеристик Української держави і водночас до визначальних характеристик українського конституційного ладу;

- концепт соціальної держави подано в Конституції України у гранично узагальненій формі, без конкретизації проявів соціальної держави, її ознак, функцій, завдань тощо;

- характеристика цієї держави як соціальної не може бути змінена інакше, аніж шляхом унесення змін до Конституції України, зокрема до ст. 1 Основного Закону – в особливо ускладненому конституційному порядку (відповідно до положень розділу XIII Конституції України, що передбачає, зокрема, проведення всеукраїнського референдуму);

- будь-які зміни в конституційній та законодавчій організації державної влади чи в її здійсненні не повинні мати місце, якщо вони не узгоджуватимуться з юридичною природою України як соціальної держави, явно чи опосередковано суперечитимуть сутності й призначенню соціальної держави як такої;

- одночасне застосування щодо України конституційної її дефініції як соціальної держави та як демократичної й правової зумовлює наявність складних зв'язків між цими характеристиками, де кожна з них виступає як самостійний прояв актуального та перспективного державного буття України, але водночас всі ці прояви мають конституційно-правовий характер і відображають певний зріз сутності цієї держави;

- вказано сутнісний зв'язок між існуванням соціальної держави й функціональним призначенням Конституції України: остання, як випливає з її преамбули, спрямована, зокрема, на розвиток і зміцнення соціальної держави в Україні;

- поняття розвитку й зміцнення соціальної держави вказує на конституційно окреслений контекст її динамічного буття: наявна модель соціальної держави як константна й визначальна юридична

характеристика держави Україна водночас не є сталою в конституційному сенсі, вона потребує свого розвитку й зміцнення, по-перше, в інтересах Українського народу (як того вимагає преамбула Конституції України), по-друге, у напрямі, що не повинен призводити до спотворення, перекручення чи вихолощення сутності й призначення соціальної держави (як того вимагає константність характеристики України як соціальної держави тепер і на майбутнє), по-третє, такий розвиток і зміцнення мають відбуватися в межах, визначених Конституцією України, з урахуванням окресленої нею системи конституційних органів державної влади та їх співвідношення із правовими зобов'язаннями, котрі випливають із необхідності забезпечення соціальних прав громадян України (це є наслідком юридичної вищості Конституції України в ієрархії чинних нормативно-правових актів);

– вищезазначене функціональне призначення Конституції України (її спрямування на розвиток і зміцнення соціальної держави) зумовлює конкретизацію загальної формули, вжитої щодо України як соціальної держави (преамбула та ст. 1 Конституції), в інших положеннях Основного Закону України та в законодавчих актах на засадах конституційної узгодженості, юридичної визначеності, несуперечливості, послідовності, відповідності правомірним очікуванням громадян тощо;

– єдиним суб'єктом, уповноваженим конкретизувати положення щодо соціальної держави на рівні законів України, є Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади в державі (відповідно до ст. 75 Конституції України), а на рівні офіційного тлумачення конституційних положень про соціальну державу – Конституційний Суд України (згідно з п. 2 ч. 1 ст. 150 Конституції України).

Отже, виходячи з наведених міркувань, стає очевидним, що концепт соціальної держави, конституціалізований в Україні, потребує своєї предметної конкретизації. Тому цілком закономірно, що автори науково-практичного коментаря до ст. 1 Конституції України зауважили, що поняття «соціальна держава» є загальною правовою категорією, яка потребує подальшого визначення його змісту [5, с. 11]. Із цим твердженням важко не погодитися. Проте авторський спосіб «подальшого визначення» змісту конституційного концепту соціальної держави щонайменше викликає сумніви. Так, авторитетними вченими для розуміння цього поняття запропоновано звертатися до норм чинного законодавства, судової практики та до аналізу наявних у суспільстві традицій [5, с. 11]. Проте такий підхід видається методологічно хибним: не Конституція та її зміст мають обумовлюватися змістом поточного законодавства і судової практики, а навпаки, саме Конституція України, і тільки вона, повинна постійно детермінувати зміст і всього законодавства, і судової практики. Саме

такий підхід випливає з нормативної вищості Основного Закону в системі законодавства України (ч. 2 ст. 8 Конституції України).

Невипадково, що значна кількість науковців пов'язують соціальну державу зі сферою буття (зокрема, реалізації) низки людських прав, а саме з: 1) гарантованою реалізацією людських прав і свобод, рівними умовами вільного розвитку й розвитку окремої особистості, соціальним захистом нужденних, досягненням соціальної та політичної стабільності мирними засобами і в інтересах усього суспільства [6, с. 15]; 2) визнанням людини найвищою соціальною цінністю, наданням соціальної допомоги індивідам, які перебувають у важкій життєвій ситуації, з метою забезпечення кожному гідного рівня життя [7, с. 10–11]; 3) пріоритетним захистом соціальних прав [8, с. 217]; 4) проведенням соціальної політики на основі принципу соціальної справедливості [9, с. 13], політики, спрямованої на захист прав людини [10, с. 8]; 5) визнанням і захистом соціальних прав як природних і невідчужуваних, коли головним завданням держави стає створення належних умов відтворення життя людини як біологічної істоти і як суб'єкта різних видів суспільної життєдіяльності [11, с. 28]. Вищенаведені концептуальні підходи окреслення сутності соціальної держави через соціальні права індивіда відповідають парадигмі соціетального конституціоналізму, який переважно ґрунтується на ідеях забезпечення не лише ліберальних прав і свобод, а й соціальних прав індивіда [12, с. 11]. При цьому їх забезпечення та проведення активної соціальної політики вважаються неодмінними, «мінімальними» функціями сучасної держави [13, с. 10].

У зарубіжній науці домінують переважно людиноцентричні та функціоналістські тлумачення соціальної держави. Г. Мюрдаль наголошує на широких позитивних зобов'язаннях соціальної держави у сфері економічного розвитку, повної зайнятості, рівності можливостей, соціального забезпечення й захищених мінімальних соціальних стандартів у сфері доходів, житла, охорони здоров'я та освіти для людей всіх регіонів і соціальних груп [14, с. 45]. А. Бріггс звертає увагу на те, що в соціальній державі публічна влада використовується з метою змінити гру ринкових сил щонайменше у трьох напрямках: 1) гарантуючи окремим особам мінімальний дохід, попри ринкову вартість їхньої праці або власності; 2) звужуючи ступінь їх незахищеності, що дає змогу окремим особам долати соціально непередбачувані обставини, які могли б призвести до індивідуальних чи сімейних криз; 3) шляхом забезпечення всім громадянам доступних стандартів щодо певного визначеного набору соціальних послуг [15, с. 228]. «Концепцію потреб» як ідеологічну основу соціальної держави запропонував Р. Тітмусс: всі ресурси, що колективно надаються, призначаються для задоволення певних соціально визнаних потреб;

вони є проявами, по-перше, волі суспільства до виживання як органічного цілого, по-друге, вираженого бажання всіх людей сприяти виживанню найбільш соціально незахищених верств населення [16, с. 39].

У цілому можна погодитися з Дж. Вейт-Вілсоном у тому, що теоретикам соціальної держави не поталанило розробити динамічний та універсальний критерій для розрізнення соціальної держави від інших форм державної організації суспільства [17, с. 22]. Але, попри відмінності в підходах, здається, всі дослідники соціальної держави так чи інакше акцентують увагу на тому, що саме ця держава повинна піклуватися й пікається про гідні умови життя людини та праці індивіда, захищає громадян від ризиків втрати доходів унаслідок хвороби, інвалідності, віку і безробіття, а також гарантує соціальну безпеку, соціальну справедливість і суспільну інтеграцію [18, с. 49].

Своєрідність соціальної держави полягає і в її цільовому призначенні: досягнення стану суспільного прогресу, який ґрунтується на закріплених правом принципах соціальної рівності, загальної солідарності та відповідальності [19, с. 18], а також соціальної безпеки та економічних умов вільного, гідного існування людини. Такі цілі соціальної держави досягаються завдяки реалізації її основних функцій: соціального захисту, забезпечення суспільними благами тощо [20, с. 19–25]. Отже, її політика має пріоритетну соціальну спрямованість, що виражається у відповідному обслуговуванні державою громадянського суспільства, створенні необхідних та достатніх умов для реалізації економічних, соціальних та культурних прав людини, гарантуванні їй соціального захисту та соціальної безпеки, виходячи із соціально-економічних можливостей держави, на основі принципів справедливості, пропорційності та гармонічного поєднання (балансу) інтересів суспільства й людини [21, с. 35]. У цьому сенсі соціальну державу можна також назвати, скориставшись положеннями Доповіді про людський розвиток 2013 р., «державою, дружньою до людини» [22, с. 13].

Як бачимо з переліку ознак соціальної держави, її зміст становлять здебільшого державні обов'язки, сформульовані частково на основі відповідних конституційних норм, частково – певних юридичних доктрин.

Основні риси соціальної політики соціальної держави можна визначити, скориставшись узагальненням низки юридичних позицій вітчизняного органу конституційної юрисдикції: 1) у соціальній державі людська гідність є стрижнем формування державою соціальної політики¹; 2) соціальна політика в соціальній державі має здійснюватися

¹ Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Лазуренка Ігоря Олександровича щодо відповідності

зادля забезпечення людини від бідності та гарантування їй у зв'язку з цим базового соціального захисту, мінімальним стандартом якого є прожитковий мінімум, що має реально забезпечувати людині достатній і гідний рівень життя¹; 3) така політика має передбачати створення ефективної системи соціального захисту різних категорій осіб, у якій заходи соціального захисту мають втілювати ідеї соціальної солідарності та справедливості². При цьому також важливо враховувати, що соціальна політика в соціальній державі виявляється похідною від низки фундаментальних позитивних обов'язків держави у сфері соціального захисту, які, зокрема, полягають у: 1) належному вноормуванні відносин у цій сфері, а право на соціальний захист ґрунтується на тому, що розміри пенсій, інших видів соціальних виплат і допомоги, що є основним джерелом існування, мають бути визначені з урахуванням потреб людини³; 2) утвердженні та дотриманні закріплених у нормативно-правових актах соціальних стандартів⁴;

Конституції України (конституційності) приписів абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України «Про виконавче провадження», абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (щодо гарантованості пенсії, що є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму) : від 22.03.2023 № 3-р(III)/2023 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-23> (дата звернення: 16.01.2024).

¹ Там само.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII : від 22.05.2018 № 5-р/2018 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18> (дата звернення: 16.01.2024).

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Мосорчака Василя Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII (щодо гарантій соціального захисту державних службовців) : від 23.12.2022 № 3-р/2022 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-22> (дата звернення: 16.01.2024).

⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого пункту 13 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та офіційного тлумачення положення частини третьої статті 11 Закону України «Про

3) забезпеченні реалізації громадянами соціальних, культурних та економічних прав, а гарантування державою конституційного права на соціальний захист є однією з необхідних умов існування особи і суспільства¹; 4) створенні державою ефективної системи соціального захисту різних категорій осіб, яка сприяла б узгодженню рівня їхнього життя з реалізацією права на достатній життєвий рівень для них та їхніх сімей шляхом надання відповідного соціального забезпечення²; 5) забезпеченні реалізації громадянами соціальних, культурних та економічних прав³; 6) гарантуванні державою конституційного права на

статус суддів» (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання) : від 11.10.2005 № 8-рп/2005 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05> (дата звернення: 16.01.2024).

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про пенсійне забезпечення» та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про пенсійне забезпечення», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про державну службу», «Про судову експертизу», «Про Національний банк України», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про статус народного депутата України», «Про дипломатичну службу», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про Кабінет Міністрів України», «Про прокуратуру», а також Положення про помічника-консультанта народного депутата України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 13 жовтня 1995 року № 379/95-ВР : від 04.06.2019 № 2-р/2019 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-19> (дата звернення: 16.01.2024).

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 7 розділу II Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» : від 07.11.2018 № 9-р/2018 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18> (дата звернення: 16.01.2024).

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України : від 25.01.2012 № 3-рп/2012 // БД

соціальний захист, яке є однією з необхідних умов існування особи й суспільства та має здійснюватися на основі Конституції України та у спосіб, що відповідає їй¹.

Цілком очевидно, що вищезазначені та інші позитивні обов'язки соціальної держави повинні набути належної нормативної конкретизації через законодавчий механізм регулювання відповідного комплексу правовідносин.

Маємо констатувати, що, на жаль, нині в Україні відсутня така довгострокова концепція соціальної політики держави, що передбачалася б на законодавчому рівні [23, с. 84]. Зокрема, останній стратегічний акт у цій сфері – Основні напрями соціальної політики України на період до 2004 року – був схвалений Указом Президента України ще 24 травня 2000 р.² і відтоді не переглядався, не оновлювався та не змінювався новим документом на наступні роки, що не сприяло юридичній визначеності й передбачуваності у здійсненні соціальної політики держави. Проте за сучасних умов доконечною потребою є формулювання на рівні державного стратегічного документа раціонального балансу між підтримкою соціально вразливих верств населення, забезпеченням державних соціальних гарантій і соціальним захистом, з одного боку, та реалізацією такої соціальної політики, яка б стимулювала розвиток в Україні «середнього» класу,

«Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12> (дата звернення: 16.01.2024).

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про пенсійне забезпечення» та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про пенсійне забезпечення», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про державну службу», «Про судову експертизу», «Про Національний банк України», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про статус народного депутата України», «Про дипломатичну службу», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про Кабінет Міністрів України», «Про прокуратуру», а також Положення про помічника-консультанта народного депутата України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 13 жовтня 1995 року № 379/95-ВР : від 04.06.2019 № 2-р/2019 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-19> (дата звернення: 16.01.2024).

² Основні напрями соціальної політики України на період до 2004 року : Указ Президента України від 24.05.2000 № 717/2000 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/717/2000> (дата звернення: 16.01.2024).

забезпечення працездатному населенню гідних умов оплати праці та соціальної підтримки – з іншого [24, с. 178].

Висновки

Концепт соціальної держави є одним із ключових елементів конституційної ідентичності України. Його віднесено до основоположних юридичних (конституційно-правових) характеристик Української держави і водночас до визначальних характеристик українського конституційного ладу. Однак зазначений концепт подано в Конституції України у гранично узагальненій формі, без конкретизації проявів соціальної держави, її ознак, функцій, завдань тощо.

Характеристика Української держави як соціальної не може бути змінена інакше, аніж шляхом унесення змін до Конституції України в особливо ускладненому конституційному порядку. Будь-які зміни в конституційній та законодавчій організації державної влади чи в її здійсненні не повинні мати місце, якщо вони не узгоджуватимуться з юридичною природою України як соціальної держави, явно чи опосередковано суперечитимуть сутності і призначенню соціальної держави як такої.

Концепт соціальної держави не може ототожнюватися з поняттями демократичної чи правової держави, а так само не може визначатися через них, через їхні ознаки, риси, прояви. Одночасне застосування щодо України конституційної її дефініції як соціальної держави та як демократичної і правової зумовлює наявність складних зв'язків між цими характеристиками, де кожна з них виступає як самостійний прояв актуального й перспективного державного буття України, але водночас всі ці прояви мають конституційно-правовий характер і відображають певний зріз сутності цієї держави.

Розвиток і зміцнення соціальної держави є самостійним актуальним та перспективним напрямом конституційно-державного розвитку України, що має узгоджуватися, з одного боку, із синхронним розвитком і зміцненням її ж як «демократичної» і «правової» держави (відповідно до положень преамбули та ст. 1 Конституції України), а з іншого – з визначенням засад внутрішньої і зовнішньої політики, а також реалізацією стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Єдиним суб'єктом, уповноваженим конкретизувати положення щодо соціальної держави на рівні законів України, є Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади в державі, а на рівні офіційного тлумачення конституційних положень про соціальну державу – Конституційний Суд України.

Інституціалізація України як соціальної держави детермінує визначення юридичного механізму і тих державних органів, на які

покладається обов'язок реалізації завдань та функцій соціальної держави, зокрема її соціальної політики та захист соціально-економічних прав громадян, у межах та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України.

Список бібліографічних посилань: **1.** Головащенко О. С. Поняття та ознаки соціальної держави // Актуальні проблеми державного будівництва та місцевого самоврядування в контексті конституційної модернізації: зб. наук. ст. за матеріалами наук.-практ. семінару (м. Харків, 14 жовт. 2016 р.). Харків, 2016. С. 25–35. **2.** Королевська Н. Ю. Конституція України 1996 року: положення про соціальну державу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 2. С. 15–19. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.2.3>. **3.** Колот А., Герасименко О., Поплавська О. До формування нової моделі соціальної держави. *Україна: аспекти праці*. 2017. № 1–2. С. 3–15. **4.** Пехник А. В. Виникнення та розвиток концепції виникнення та розвитку концепції соціальної держави. *Актуальні проблеми політики*. 2010. Вип. 39. С. 96–105. **5.** Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с. **6.** Сіленко А. О. Соціальна держава: еволюція ідеї, сутність та перспективи становлення в сучасній Україні: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02. Київ, 2000. 38 с. **7.** Яковюк І. В. Соціальна держава: питання теорії і шляхи її становлення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2000. 19 с. **8.** Копейчиков В. В. Соціальна держава як політична реальність. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 2 (205). С. 216–227. **9.** Сокурченко В. В. Роль соціальної справедливості в розбудові правової соціальної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2002. 19 с. **10.** Жмир В. Соціальна держава, соціальна політика, соціальна робота (спроба концептуального аналізу). *Соціальна політика і соціальна робота*. 1997. № 1 (2). С. 7–11. **11.** Малетич М. М. Соціальна держава України: конституційно-правові засади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2021. № 53. С. 28–32. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.53.6>. **12.** Конституційні засади економічної системи України: монографія / В. А. Устименко, Р. А. Джабраїлов, В. М. Кампо та ін.; НАН України; Ін-т економ.-правов. досліджень. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток», 2011. 258 с. **13.** Fukuyama F. State building: Governance and World Order in the 21st Century. New York: Cornell University Press, 2004. 208 p. **14.** Myrdal G. Beyond the Welfare State: Economic Planning and Its International Implications. New Haven: Yale University Press, 1960. 287 p. **15.** Briggs A. The Welfare State in Historical Perspective. *European Journal of Sociology*. 1961. Vol. 2, Iss. 2. Pp. 221–258. **16.** Titmuss R. M. Essays on the Welfare State. London: Allen and Unwin, 1958. 232 p. **17.** Veit-Wilson J. States of Welfare: A Conceptual Challenge. *Social Policy & Administration*. 2000. Vol. 34, No. 1. Pp. 1–25. **18.** Панкевич О. З. Соціальна держава:

проблеми загальної теорії : монографія / за заг. ред. П. М. Рабіновича. Львів : Львів. юрид. ін.-т МВС України, 2004. 183 с. **19.** Актуальні проблеми забезпечення сталого розвитку держави і права : монографія / за ред. Р. Ф. Гринюка, А. Є. Краковської, О. Г. Турченко. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2019. 362 с. **20.** Скрипнюк О. В. Соціальна держава та права і свободи людини. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2001. Вип. 2, ч. 1. С. 19–25. **21.** Крусян А. Р. Україна як соціальна держава: концептуальні положення та конституційно-правові реалії. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 44. С. 35–47. **22.** Гесець В. М. Яке майбутнє у соціальної держави? *Економіка України*. 2013. № 7 (620). С. 4–20. **23.** Чанишева Г. Соціальна політика: поняття, цілі та правове забезпечення. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 80–85. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.11.13>. **24.** Медяник В. А. Сучасні напрями державної соціальної політики України: питання адміністративно-правового забезпечення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. С. 176–178. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-7/43>.

Надійшла до редколегії 19.01.2024

Прийнята до опублікування 14.02.2024

Polesov S. S. The essence and purpose of the social state in the context of the legal experience of modern Ukraine: theoretical and legal analysis

The concept of the social state is one of the elements of the constitutional identity of Ukraine. In the context of the Constitution of Ukraine, the social state is endowed with a number of important legal features and characteristics that can be distinguished on the basis of a systematic analysis of constitutional norms, where the concept of the social state is directly mentioned. This concept is included among the fundamental legal characteristics of the Ukrainian state and, at the same time, among the defining characteristics of the Ukrainian constitutional system. It is presented in the Constitution of Ukraine in an extremely generalized form, without specifying the manifestations of the social state, its features, functions, tasks, etc. The characteristics of the Ukrainian state as a social state cannot be changed in any other way than by amending the Constitution of Ukraine in a particularly complicated constitutional procedure. Any changes in the constitutional and legislative organization of state power or in its implementation should not take place if they are inconsistent with the legal nature of Ukraine as a social state, or directly or indirectly contradict the essence and purpose of the social state as such.

The characteristic of the Ukrainian state as a social one is used in the constitutional text as independent, separate, self-sufficient next to other similar, but not identical in the legal sense, characteristics of the same state, such as “democratic” and “legal”. At the same time, the concept of a social state cannot be identified with the concepts of a democratic or legal state, nor can it be defined through them, through their signs, features, and manifestations. The simultaneous application in relation to Ukraine of its constitutional definition as a social state

and, next to it, as a democratic and legal state leads to the presence of complex relationships between these characteristics, where each of them acts as an independent manifestation of the current and prospective state existence of Ukraine, but at the same time, all these manifestations have a constitutional and legal character and reflect a certain section of the essence of this state.

It should be emphasized that there is an essential connection between the existence of the social state and the functional purpose of the Constitution of Ukraine: the latter, as follows from its preamble, is aimed, in particular, at the development and strengthening of the social state in Ukraine. The concept of the development and strengthening of the social state indicates the constitutionally defined context of its dynamic existence: the existing model of the social state, being a constant and defining legal characteristic of the state of Ukraine, is nevertheless not stable in the constitutional sense, it needs its development and strengthening, first, in the interests of the Ukrainian people, secondly, in a direction that should not lead to distortion of the essence and purpose of the social state, distortion or emasculation of its essence and purpose, thirdly, such development and strengthening should take place within the framework defined by the Constitution of Ukraine.

Key words: Ukraine, Constitution of Ukraine, social state, democratic state, rule of law, social rights of citizens, social policy, Constitutional Court of Ukraine.

